RĂSPUNDEREA PENTRU PARTICIPAREA LA STRUCTURI CRIMINALE: MECANISME INSTITUȚIONALE, STANDARDE PROBATORII ȘI POLITICI PUBLICE ÎN ROMÂNIA ȘI REPUBLICA MOLDOVA

CZU: 343.326:343.24:343.148(498+478)

Mihai Bogdan BÂLC
Universitatea de Stat din Moldova
Chișinău, Republica Moldova
ORCID: 0009-0008-5654-8645
E-mail: mihai.balc@hotmail.com

Rezumat. *A fost propusă o reorientare a cercetării consacrate criminalității organizate către infrastructura instituțională a investigațiilor, către probațiunea de natură financiar-contabilă și către mecanismele de atribuire a răspunderii persoanei juridice, astfel încât funcționarea concretă a entităților criminale să poată fi reflectată cu acuratețe în procesele-verbale de constatare și în hotărârile judecătorești. A fost analizată, din perspectivă comparată, distribuția rolurilor în interiorul structurilor asociative, fiind dezvoltate modelele de imputare a faptei colective și criteriile de suficiență probatorie, cu integrarea investigației patrimoniale paralele și a confiscării extinse. A fost conturată o lectură critică a mijloacelor speciale, a protecției martorilor și a garanțiilor procesuale, fiind valorificate reperele jurisprudențiale oferite de ÎCCJ și CSJ RM, alături de standardele europene și internaționale. Concluziile pledează pentru un cadru metodologic convergent România–Republica Moldova, capabil să reducă riscul supraincriminării actelor cu aparență neutră și să consolideze eficiența destructurării rețelelor, fără sacrificarea garanțiilor fundamentale [18], [19], [10], [11], [9], [22], [33], [34].*

Cuvinte-cheie*: răspundere penală a persoanei juridice; investigație patrimonială; convergență psihică; acte cu aparență neutră; standard probatoriu; protecția martorilor; cooperare judiciară; confiscare extinsă; drepturi fundamentale.*

Introducere

A fost constatat, în evoluția istorică a instrumentelor de reprimare a criminalității organizate, că trecerea de la paradigma represiunii centrate pe autorul individual la cea orientată spre „întreprinderea criminală" s-a produs etapizat, pe fondul internaționalizării circuitelor economice și al profesionalizării structurilor ilicite [4], [21]. În perioada tranziției economice, au fost observate fenomene de captură locală a piețelor ilicite prin agregări fluide, ulterior transformate în rețele stabile, cu diviziune internă a muncii, discipline organizaționale și capacitate de reconfigurare rapidă [27]. Aceste realități au determinat un răspuns normativ care a privilegiat incriminările de tip asociativ, acordând un statut autonom participării la structuri criminale, distinct de infracțiunile-scop, în conformitate cu reperele Convenției de la Palermo și ale Deciziei-cadru 2008/841/JAI [7], [9], [17].

În România, art. 367 C. pen. a fost construit ca incriminare autonomă, iar în Republica Moldova art. 284 C. pen. a fixat nucleul normativ privind crearea sau conducerea unei organizații criminale ori a unui grup criminal organizat [5], [6]. În ambele sisteme, accentul a fost deplasat către pericolul abstract al agregării și către protejarea valorilor sociale esențiale printr-o reacție anticipativă, motiv pentru care standardele probatorii au fost recalibrate: a fost cerută dovedirea funcționării structurii și a convergenței psihice, independent de realizarea infracțiunilor-scop [18], [19], [10], [11].

Pentru a fi evitate abordările pur teoretice, a fost adoptată o justificare metodologică mixtă, în care analiza normativă a fost conjugată cu lectura practicilor instituționale și cu datele criminologice recente. A fost utilizată, pe de o parte, documentarea doctrinară și jurisprudențială, iar pe de altă parte au fost valorificate materialele operaționale care descriu amenințările actuale, în special rapoartele Europol privind amenințarea reprezentată de criminalitatea gravă și organizată, precum și sintezele UNODC cu privire la tendințele globale [15], [22]. A fost optată pentru această metodologie întrucât corelațiile dintre fluxurile patrimoniale, urmele digitale și comportamentele organizaționale nu pot fi decelate doar prin exegeza textelor de lege, ci trebuie surprinse în mișcarea lor, în timp real, cu ajutorul instrumentelor de investigație financiară, tehnică și cooperare judiciară [12], [16], [21].

Relevanța pentru România și Republica Moldova a fost apreciată în mod special în contextul european actual, în care presiunea exercitată de mobilitatea transfrontalieră a produselor infracțiunii determină o intensificare a cooperării și o standardizare a tehnicilor de lucru. A fost notat că diferențele terminologice dintre „grup infracțional organizat” și „organizație criminală” produc efecte în calificare și pot încetini schimbul de informații, motiv pentru care s-a propus instituirea unor glosare comune și a unor ghiduri probatorii care să explicite criteriile de stabilitate, ierarhie și finalitate de profit [23], [25]. În același timp, a fost subliniată importanța alinierii cu regimul european de protecție a intereselor financiare (Directiva PIF) și cu standardele FATF în materia anti-spălării banilor, deoarece confiscarea extinsă și investigarea patrimonială depind de interoperabilitatea instituțională și de uniformitatea criteriilor de evaluare a riscurilor [34], [26].

În cele ce urmează, analiza este desfășurată în jurul a cinci axe: atribuirea răspunderii persoanei juridice; standardul probatoriu edificat prin ancheta patrimonială paralelă; admisibilitatea și coroborarea mijloacelor speciale în mediile digitale; garanțiile procesuale și drepturile fundamentale; dimensiunea internațională și politicile publice. Finalul este rezervat concluziilor diferențiate pentru România și Republica Moldova, astfel încât recomandările să reflecte specificul fiecărui sistem.

Subiectul activ și atribuirea răspunderii persoanei juridice

Calitatea de subiect activ al infracțiunilor de criminalitate organizată a fost privită tradițional prin prisma persoanei fizice, dar extinderea răspunderii către persoana juridică a devenit o trăsătură definitorie a reacției penale moderne. În România,

art. 135 C. pen. a consacrat răspunderea persoanei juridice, iar în Republica Moldova art. 21 C. pen. a fixat premise similare, cu excluderea autorităților publice; în completare, art. 367 C. pen. și art. 284 C. pen. RM au permis aplicarea acestui regim în materia asocierilor criminale [5], [6].

Atribuirea faptei colective a fost fundamentată, în doctrină și jurisprudență, pe trei modele complementare: teoria organului, modelul controlului de fapt și „benefit test". În primul model, voința organelor de conducere este asimilată cu voința entității; în al doilea, decizia reală exercitată din umbră poate fi decelată și imputată; în al treilea, se verifică orientarea acțiunii în interesul ori în beneficiul persoanei juridice [20], [23], [24]. Prin Decizia penală nr. 566/2018, Înalta Curte de Casație și Justiție a confirmat că o societate poate fi angajată penal pentru participarea la un grup infracțional atunci când rezoluția infracțională este exprimată prin actele decizionale ale organelor statutare, în timp ce în Republica Moldova Curtea Supremă de Justiție a reținut, prin Decizia nr. 4-1r-211/2021, că implicarea conducerii în concepere și coordonarea activităților ilicite justifică sancționarea persoanei juridice [19], [20].

În plan sancționator, au fost prevăzute măsuri cu efect disuasiv: dizolvarea persoanei juridice, interdicția de a participa la proceduri de achiziții publice, publicarea hotărârii și instituirea unor mecanisme de monitorizare a conformității, alături de confiscarea extinsă. Aceste instrumente au permis neutralizarea infrastructurilor economice folosite ca vehicule pentru spălarea banilor, finanțarea activităților ilicite și perpetuarea controlului asupra piețelor subterane [1], [13], [27], [29]. În apărare, au fost invocate adesea programe de conformitate, dar efectul lor exonerator a fost recunoscut doar când s-a demonstrat funcționarea efectivă anterioară faptei și capacitatea de prevenție reală; seturile formale de reguli, neînsoțite de audituri și reacții operative, nu au produs consecințe exoneratoare [20], [24], [27].

Standardul probatoriu: investigația patrimonială paralelă și testul pentru actele cu aparență neutră. În cauzele asociative, standardul probatoriu a fost reconfigurat pentru a distinge între proximitatea socială sau profesională și participarea penalmente relevantă. A fost cerută coroborarea între probe tehnice, urme digitale, documente contabile și declarații obținute cu respectarea garanțiilor, iar integritatea lanțului de custodie a fost tratată ca element determinant al credibilității [18], [7]. În această cheie, investigația patrimonială desfășurată de la debutul anchetei a fost utilizată ca axă de susținere a demonstrației privind stabilitatea, finalitatea comună și integrarea operațională a membrilor [26], [30].

Pentru reducerea riscului de supraincriminare a activităților economice neutre, a fost propus un test în doi pași. În primul rând, trebuie demonstrată cunoașterea sau acceptarea destinației prestației către entitatea criminală; în al doilea rând, trebuie probată existența unui model de recurență și disimulare, relevat de trasee financiare repetate, prețuri anormale ori exclusivitate față de rețea. Doar cumulul acestor indicatori justifică depășirea neutralității și calificarea sprijinirii ca penalmente relevantă

[26], [27], [32]. Prin această grilă, vinovăția prin asociere este descurajată, iar analiza este ancorată în date obiective verificabile.

Confiscarea extinsă a fost folosită ca instrument de recuperare și de prevenție, legitimând trecerea în patrimoniul statului a bunurilor a căror origine licită nu poate fi justificată rezonabil în raport cu veniturile declarate, în contextul condamnării pentru infracțiuni grave. A fost subliniat că această măsură nu trebuie să producă o inversare a sarcinii probei, ci trebuie să se întemeieze pe evaluări patrimoniale riguroase, sprijinite de investigații financiare, astfel încât echilibrul dintre eficiența represiunii și garanțiile fundamentale să fie păstrat [22], [27], [29], [30].

Mijloace speciale, urme digitale și validarea probelor

În materia criminalității organizate, mijloacele speciale de investigație au fost validate ca indispensabile, dar folosirea lor a fost condiționată de respectarea legalității, subsidiarității și proporționalității, cu excluderea provocării ilicite [7], [31]. Interceptările, înregistrările ambientale, agenții sub acoperire și livrările supravegheate au fost admise atunci când alte mijloace nu puteau conduce la aflarea adevărului, iar coroborarea cu probe obiective a fost impusă ca exigență constantă [21].

Migrarea comunicațiilor către platforme criptate și aplicații cu ștergere efemeră a impus adoptarea unor protocoale de conservare rapidă a datelor și instituirea unor mecanisme de cooperare cu furnizori extraterritoriali. În absența acestor măsuri, convergența psihică devine dificil de dovedit, iar ansamblul probatoriu se fragilizează. În plan tehnic, a fost cerută o metodologie transparentă pentru colectarea și analizarea metadatelor, alături de documentarea replicabilă a pașilor de procesare, astfel încât admisibilitatea să poată fi susținută în fața instanței [12], [15], [31].

Drepturi fundamentale și garanții procesuale: prezumția de nevinovăție, ne bis in idem, protecția datelor

Un capitol separat trebuie consacrat garanțiilor procesuale, deoarece presiunea tehnicilor speciale și a confiscării extinse poate afecta echilibrul procesual. Prezumția de nevinovăție a fost reafirmată ca ax central al procesului penal, iar sarcina probei a fost menținută în sarcina acuzării. A fost precizat că utilizarea investigației patrimoniale paralele nu legitimează o mutație a sarcinii probei; doar în faza măsurilor asigurătorii și a confiscării extinse poate fi solicitată o explicație asupra disproporției patrimoniale, dar numai după ce acuzarea a dovedit existența unui nucleu probator suficient [21], [22], [29].

În cooperarea transfrontalieră, riscul încălcării principiului ne bis in idem a fost redus prin recurgerea la mecanisme de coordonare, în special prin Eurojust, echipe comune de anchetă și recunoaștere reciprocă, care au permis delimitarea clară a obiectului procedurilor paralele și evitarea dublului efort punitiv [9], [15], [17]. În

privința protecției datelor cu caracter personal, a fost accentuată necesitatea respectării principiilor de minimizare, scop determinat și păstrare limitată, deoarece multe instrumente de cooperare implică acces la baze de date sensibile. A fost subliniat că proporționalitatea trebuie motivată în concret, iar soluțiile de respingere a probelor obținute cu încălcarea garanțiilor trebuie folosite atunci când viciile nu pot fi remediate [31], [21].

În partea referitoare la martori și colaboratori, a fost observat că protecția efectivă a vieții private și a securității personale operează ca precondiție de eficiență a cooperării, iar nerespectarea acestor garanții descurajează participarea și slăbește fundamentul probator. Prin urmare, măsurile de confidențializare a identității, relocarea și audierea la distanță trebuie aplicate fără sincope, iar evaluările de credibilitate trebuie realizate în mod profesionist, cu transparența motivelor care susțin veridicitatea depozițiilor [12], [16].

Dimensiunea internațională: Europol, Eurojust, GRECO, FATF și cooperarea cu state terțe

În arhitectura europeană, un rol central a fost jucat de Europol, ale cărui rapoarte SOCTA au furnizat evaluări periodice ale riscurilor și trendurilor, fiind susținută compatibilizarea priorităților operative cu structurile naționale de urmărire penală [15]. Prin Eurojust, a fost facilitată coordonarea investigațiilor paralele și schimbul de informații în timp oportun, iar echipele comune de anchetă au permis agregarea resurselor și armonizarea calendarului probator [9], [17]. GRECO a conferit presiune de conformare în sfera integrității instituționale, cu impact indirect asupra mediului în care rețelele criminale ar putea exploata lacunele de integritate, iar standardele FATF au orientat practicile anti-spălare a banilor, determinând o articulare mai strânsă între ancheta penală și cea financiară [26], [21], [22].

Cooperarea cu state terțe, inclusiv cu parteneri transatlantici, a fost folosită pentru trasabilitatea fondurilor, extrădări, obținerea de date din infrastructuri IT global distribuite și asistență judiciară. A fost subliniată importanța canalelor standardizate de transmitere a solicitărilor, a clauzelor de protecție a datelor și a mecanismelor de verificare a autenticității materialului probator. În lipsa acestor asigurări, probatoriul riscă să fie contestat, iar procedurile să fie afectate de întârzieri ireparabile [34], [22].

Politici publice: strategii naționale, recomandări UE și impact socio-economic

Politicile publice adoptate în România și Republica Moldova au fost aliniate treptat cu recomandările europene și cu standardele ONU. În plan intern, a fost promovată direcția investigației patrimoniale începute ab initio, cu viziune asupra recuperării produsului infracțiunii și asupra creșterii capacității de a susține confiscarea extinsă, simultan cu consolidarea protecției martorilor și a cooperării interinstituționale [12], [16]. În plan european, a fost recomandată standardizarea instrumentelor KYC și consolidarea trasabilității fluxurilor financiare, pentru a permite o intervenție rapidă îna-

inte de disiparea activelor, inclusiv când cripto-activele sunt folosite ca vehicul [21], [26], [34].

Impactul socio-economic al criminalității organizate a fost apreciat ca major, prin distorsionarea piețelor, erodarea încrederii în instituții, reducerea veniturilor bugetare și descurajarea investițiilor. A fost susținut că măsurile penale trebuie completate cu politici de prevenție economică, educație financiară și reglementări sectoriale care să reducă oportunitățile de infiltrare în economia licită. Evaluările cost-beneficiu ale politicilor punitive au indicat că investițiile în investigarea patrimonială și în capacitatea de valorificare a bunurilor sechestrate pot produce un randament public semnificativ mai mare decât intensificarea exclusivă a sancțiunilor privative de libertate [22], [27], [30].

Concluzii și recomandări diferențiate România – Republica Moldova

Au fost conturate, la final, câteva direcții de acțiune care pot susține convergența metodologică, păstrând particularitățile fiecărui sistem. În România, unde caracterul autonom al incriminării a fost consolidat jurisprudențial, se impune intensificarea standardizării anchetei patrimoniale și a protocoalelor tehnice privind urmele digitale, cu integrarea timpurie a cooperării Eurojust și a JIT în dosarele cu expunere transnațională [18], [16], [15]. Pentru reducerea variabilității de practică, este recomandată consacrarea la nivel de ghid de unitate a testului în doi pași pentru actele cu aparență neutră, cu exemple sectoriale și criterii economice măsurabile, astfel încât delimitarea de activitățile licite să fie previzibilă [26], [32]. În privința persoanei juridice, recunoașterea efectului exonerator al programelor de conformitate ar trebui condiționată de existența auditului extern periodic, a trainingurilor obligatorii și a dovezilor de reacție promptă la semnale interne, pentru a evita folosirea defensivă a unor politici formale [20], [24].

În Republica Moldova, unde distincția terminologică dintre „grup criminal organizat” și „organizație criminală” continuă să opereze, se recomandă elaborarea unui glosar oficial de echivalențe și a unor note explicative care să fie anexate instrumentelor de cooperare, pentru a elimina blocajele semantice în fazele operative [23], [25]. Se impune, de asemenea, o consolidare a capacității instituționale în zona investigațiilor financiare și a valorificării bunurilor sechestrate, pentru a crește ponderea recuperării produsului infracțiunii în rezultatele raportate [29], [30]. În sfera garanțiilor, trebuie menținută exigența coroborării mijloacelor speciale, iar proporționalitatea ingerințelor în viața privată trebuie motivată în concret, cu respectarea standardelor de protecție a datelor și a limitelor temporale ale stocării [31], [21].

Pentru ambele state, este indicată instituirea unor mecanisme de audit tematic al cauzelor soluționate prin achitare ori clasare, în vederea identificării lacunelor probatorii recurente, precum și dezvoltarea unor programe comune de formare profesională axate pe analiza financiară aplicată, pe tehnicile OSINT și pe argumen-

tarea juridică în materie de confiscare extinsă. Astfel, poate fi obținut un echilibru între eficiența destructurării și exigențele unui proces echitabil, cu efect direct asupra calității hotărârilor judecătorești și a recuperării prejudiciului social [21], [22], [34].

Bibliografie:

1. V. Dongoroz, V. Stoenescu, N. Iliescu et al., *Explicații Teoretice ale Codului Penal Român. Partea Generală*, vol. I, București: Editura Academiei, 1972.
2. I. Oancea, *Drept Penal. Partea Generală*, 3-a ed., București: Universul Juridic, 2019.
3. G. Nistoreanu, A. Boroi, *Drept Penal. Partea Specială*, 5-a ed., București: All Beck, 2008.
4. I. Diaconescu, *Criminalitatea organizată în contextul globalizării*, București: C.H. Beck, 2015.
5. Parlamentul României, *Codul penal* (Legea nr. 286/2009, republicată 2014).
6. Parlamentul Republicii Moldova, *Codul penal* (Legea nr. 985-XIV/2002, cu modificările ulterioare)
7. Organizația Națiunilor Unite, *Convenția împotriva Criminalității Transnaționale Organizate (Convenția de la Palermo)*, 2000.
8. Consiliul Uniunii Europene, *Decizia-cadru 2008/841/JAI privind lupta împotriva criminalității organizate*, JO L 300, 11 nov. 2008.
9. Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova, *Hotărârea în dosarul nr. 4-lre-260/2014*.
10. Curtea Supremă de Justiție a Republicii Moldova, *Decizia nr. 4-1r-211/2021*.
11. Ministerul Public – DIICOT, *Raport anual privind criminalitatea organizată*, București, 2023.
12. V. Dobrinoiu (coord.), *Noul Cod penal comentat*, București: Universul Juridic, 2014.
13. C. Duvac, *Infracțiuni de criminalitate organizată*, București: Universul Juridic, 2017.
14. Europol, *SOCTA 2021 – European Union Serious and Organised Crime Threat Assessment*, Haga: Europol, 2021.
15. Guvernul României, *Strategia națională împotriva criminalității organizate 2021–2024*, București, 2023.
16. Consiliul Uniunii Europene, *Decizia-cadru 2008/841/JAI* (textul consolidat).
17. Înalta Curte de Casație și Justiție (România), *Decizia Completului DCD/P nr. 10/2015*.

18. Înalta Curte de Casație și Justiție (România), *Decizia penală nr. 566/2018, Secția penală*.
19. L. Kosta, *Corporate Criminal Liability in Europe*, Cambridge: Intersentia, 2018.
20. C. Mitrache, C. Mitrache, *Drept penal român. Partea generală*, București: Universul Juridic, 2016.
21. UNODC, *Global Report on Organized Crime*, Viena: United Nations Office on Drugs and Crime, 2020.
22. R. Bîrsan, „Răspunderea penală a persoanei juridice", *Revista Română de Drept Penal*, 27(2), 2021, 45–70.
23. J. Vervaele, „The Material Scope of EU Criminal Law", *Utrecht Law Review*, 14(1), 2018, 86–102.
24. Parlamentul României, *Legea nr. 39/2003 privind prevenirea și combaterea criminalității organizate* (actualiz.).
25. B. Rider, *Money Laundering – An Endless Cycle?*, 3rd ed., London: Routledge, 2022.
26. A. Radu, *Criminalitatea organizată. Dimensiuni juridice și criminologice*, Iași: Polirom, 2020.
27. E. Herlea, „Evoluția conceptului de grup infracțional organizat în dreptul penal român", *Analele Universității București – Seria Drept*, 68(1), 2021, 115–132.
28. S. Mocanu, *Instituția confiscării extinse în dreptul penal al Republicii Moldova*, Chișinău: Cartier Juridic, 2019.
29. G. Păun, „Investigarea financiară paralelă – instrument de combatere a criminalității organizate", *Pro Lege*, 29(3), 2022, 57–74.
30. M. Busuioc, *Metode speciale de investigație. Comentariu practic*, București: Universul Juridic, 2021.
31. M. Udroiu, *Drept penal. Partea specială*, București: C.H. Beck, 2020.
32. UNODC, *United Nations Convention against Transnational Organized Crime* (texte și protocoale).
33. Parlamentul European și Consiliul UE, *Directiva (UE) 2017/1371 privind protejarea intereselor financiare ale UE (PIF)*, JO L 198, 28 iul. 2017.